

A Dobó István Vármúzeumban 2016. október 13–14-én megrendezett
MOZGÓ FRONTVONALAK:
HÁBORÚ ÉS DIPLOMÁCIA A VÁRHÁBORÚK IDŐSZAKÁBAN 1552–1568
című végvári konferencia előadásai

Szerkesztette:
BUJDOSNÉ PAP GYÖRGYI, FEJÉR INGRID, H. SZILASI ÁGOTA

A kötet kiadását támogatta:
MANK Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Kft.

Grafikai tervezés, tördelés:
ERDŐS ARANKA

Angol fordítás:
JOHNSON ANDREA

ISSN 0231-0244
ISBN 978-963-7223-51-8

Kiadó: Dobó István Vármúzeum, 3300 Eger, Vár 1.
Felelős kiadó: Berecz Mátyás igazgató

Készült: PAUKER-HOLDING NYOMDAIPARI KFT. - Budapest

PAUKER®
az én nyomdám

Címlapon: Török miniatúra a Topkapi Sarayi Múzeum gyűjteményéből
Felirata: „Szulejmán szultán kán miközben meggyengült egészségi állapotban szigetvári diadalára
vonult, a második állomáshelyen – a gyalogosan érkező nagyvezér kíséretében – kocsiba szállt”

STUDIA AGRIENSIA 35.

Mozgó frontvonalak

Háború és diplomácia a várháborúk időszakában 1552–1568

Eger, 2017

TARTALOM

HÓVÁRI JÁNOS: Bevezető gondolatok. Magyarország-sakktábla: 1541–1568. Magyar hősiesség és vergődés a Habsburgok és az Oszmánok szorításában és bűvöletében	7
KENYERES ISTVÁN: A török elleni küzdelem finanszírozása Buda elestétől a drinápolyi békéig	19
SUDÁR BALÁZS: Pécs és Szigetvár párbaja. A dél-dunántúli front török szemmel (1543–1566)	41
BAGI ZOLTÁN PÉTER: Az 1566. év elfeledett háborúja. Palota sikeres védelme, valamint Veszprém és Tata visszafoglalása	67
KORPÁS ZOLTÁN – B. SZABÓ JÁNOS: „Ha követségbe jöttek, sokan vannak, de ha katonának, kevesen.” Az 1551-es országegyesítési kísérlet katonai hátteréhez: 16. századi Habsburg haderők és stratégiák Európában	89
ELŐRIN-NICOLAE ARDELEAN: On the Foreign Mercenaries and Early Modern Military Innovations in East Central Europe. Castaldo's Army in Transsylvania and the Banat	117
KEREKES DÓRA: „A magasságos boldogság küszöbén”. Targyalási technikák a szultán udvarában	131
BALOGH JUDIT: A székely társadalom és a várháborúk. Egy katonai társadalom új szerepeiben	157
BORBÉLY ZOLTÁN: A végvárrendszer kiépítésének társadalmi hatásai Felső-Magyarországon	169
BITSKEY ISTVÁN: Pázmány Péter a várháborúkról	195
G. ETÉNYI NÓRA: Toposztól a hírértékig. A várháborúk eseményei korabeli német nyomtatványokban	207
NÉGYESI LAJOS: Zrínyi Miklós várkapitányi tevékenységének megítélése katona szemmel	243
VIROVE CZ NÁNDOR: Kereszténység szolgálata vagy politikai árulás? Balassa Menyhárt 1562. évi „pártváltása”	255
A kötet szerzői	284

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul.
MÜDS	5 numaralı <i>mühimme defteri</i> (973/1565–1566). Haz. İsmet BİNARK – Necati GÜLTEPE – Necati AKTAŞ. Ankara, 1995.

BALÁZS SUDÁR

The Duel of Pécs and Szigetvár. The South-Transdanubian Frontline from the Ottoman Perspective (1543–1566)

Between 1543 and 1566 the Ottoman leadership worked very hard at establishing a supply route to the occupied Buda in order to keep and defend their newly acquired stronghold. The attacks of the Ottoman army targeted every direction, turning South-Transdanubia into a battlefield also. In 1543 a smaller area was set up under Ottoman command with Pécs as its centre. This was the foreground to the crossing point over the river Danube at Eszék. In 1545 the capture of the Tolna castles paved the way to creating a continuous stretch of land on the right bank of the Danube, which was controlled by the Ottomans and led all the way to Buda. It meant that the Ottomans managed to secure the basic route for their military along the Danube as the main artery of their occupied territories. Once it had been set up, only then did they launch their extensive western offensive against the largest target, the region's main castle, Szigetvár. The local Ottoman forces built smaller palisades to isolate the Hungarian fortress and starve those inside. They were unable to take more significant steps, however, because that would have required the cooperation of occupied areas as a whole. They finally succeeded in 1555 when due to the capture of Kaposvár and Babócsa the border of the Ottoman controlled territories was considerably pushed westwards. Now they only had to take Szigetvár, which they attempted in 1556. The large Christian army arriving to the region came to the defenders' rescue and also managed to recapture most of the region. The Ottoman advancement was halted and for the next ten years the defenders of Szigetvár had the upper hand, pushing the Ottomans back towards the Danube. Their success – as well as the duel between Sziget and Pécs – was finally cut short by the Sultan's 1566 campaign, which reshaped the region completely.

BAGI ZOLTÁN PÉTER

Az 1566. év elfeledett dunántúli háborúja Palota sikeres védelme, valamint Veszprém és Tata visszafoglalása¹

A 450. évforduló miatt sokat hallhatunk az 1566. év főbb eseményeiről, Szigetvár és Gyula elestéről. Szerke kis hazánkban szinte már nyomon követhetetlenül sok konferencia, előadás, könyv, tanulmány és cikk foglalkozott ezzel a témával. A nagy ünnepi hangulatban a Szigetvár és Gyula sorsával nem szorosan összekapcsolódó vagy összekapcsolható események kevesebb figyelmet kaptak, mondhatni elsikkadtak. Sajnos, ezek közé számíthatjuk az 1566 júniusában és júliusában a Dunántúl északi részén (vagy a Balatontól északra) történeteket is, azaz Palota sikeres védelmét, majd Veszprém és Tata visszafoglalását. A sikeres keresztény hadjáratról legutóbb Tevely Arató György készített egy rövid tudományos-ismeretterjesztő írást, amely a *Múlt-kor* című történelmi magazin mellékletében jelent meg.² Mindez arra sarkallt, hogy összegyűjtsem, és újra átnézzem az ezekre az eseményekre vonatkozó szóba jöhető forrásokat és ezek alapján összefoglaljam, kiegészítsem, valamint pontosítsam eddigi ismereteinket.

1566. május 1-én a 72 éves Szulejmán szultán elindult hetedik és egyben utolsó Magyar Királyságba vezetett hadjáratára. A háború, hasonló módon, mint 1552-ben, újra Erdélyéért folyt, de Erdélyen kívül. A Habsburg udvar ugyanis nem tett le azon szándékáról, hogy megszerezze a János Zsigmond kezén maradt Szapolyai országrészt. Ehhez pedig a császár az 1565 decemberében összehívott augsburgi birodalmi gyűlésen kért segítyt a rendektől, akik Istvánffy Miklós szerint egy igen jelentős had, 40 000 gyalogos és 8000 lovas (azaz dupla Rómermonátnyi segély) kiállítását szavazták meg. Az Augsburgban folyó tárgyalásokkal párhuzamosan a császár megbízta Károly főherceget, hogy Pozsonyba hívja össze a magyar rendeket.³ Természetesen a császár szándékai nem maradtak rejtve a Porta előtt sem. Mivel a szultán semmiképpen sem akarta elveszíteni Erdély feletti hatalmát, így már 1565

¹ Szeretnék köszönetet mondani Szatolczki Gábornak az átirat Csányi Ákos levelekért és segítségéért.
² TEVELY ARATÓ 2016. 58–61.
³ Abschiedt der Römischen Keyserlichen Maiestatt und gemeiner Stendt auf dem Reichstage zu ugsburg Anno Domini MDLXVI auffgericht. Mainz 1566.; FORGÁCH 1982. 244–256.; ISTVÁNFFY 2003. 388–389.

végén – 1566 elején egy újabb hadjárat megszervezésére adott parancsot. Ráadásul Szulejmán közvetlen környezetében 1565-ben nagyon fontos személycserék zajlottak le. Júniusban meghalt Semiz Ali nagyvezír, akinek a helyére a szultán az addigi másodvezírt, Szokollu Mehmedet nevezte ki. A személyi változások fontos kihatással voltak az Oszmán Birodalom külpolitikájára, hiszen az az eddigi gyakorlathoz képest merevebb és agresszívebb lett. A harcok hamarosan kiújultak a magyar hadszíntéren, egészen pontosan a horvát végvidéken.⁴ Azt mondhatjuk tehát, hogy az új nagyvezír hatalmi ambíciója, valamint II. Miksa császár és magyar király erdélyi politikája egy irányba hatottak: egy újabb (Szulejmán esetében az utolsó) szultáni hadjárat megindítását indukálták.

Albert de Wyss, a Habsburg uralkodó isztambuli orátora már 1566. január 1-én azt jelentette, hogy az erdélyi követet azzal az üzenettel küldték vissza Gyulafehérvárra, hogy János Zsigmond kora tavasszal készüljön fel a hadjáratra. Azt is tudni vélte, hogy a szultán a tavaszi napéjegyenlőség idején seregszámát fog tartani Drinápolyban, majd böjtöl és utána indul el a hadjáratra.⁵ A következő hónapokban Wyss folyamatosan küldte a jelentéseit a Porta készülődéseiről, mint ahogyan ez Ferdinánd főherceg 1566. február 21-i leveléből kiderül. A Prágában tartózkodó főherceget ugyanis II. Miksa ugyanazon hónap kilencedikén az Isztambulba küldött híreiről tájékoztatta, amelyek szerint a Porta háborúra készül mind szárazföldön, mind pedig vízen. Az uralkodó testvérétől tanácsot kért, mi tévő legyen ebben a helyzetben, hiszen folytak a béketárgyalások az Oszmán Birodalom és a Habsburg Monarchia között, amelyből az utóbbi tárgyaló fél János Zsigmondot ki akarta rekeszteni.⁶ A testvérek között élénk levélváltás vette kezdetét, hiszen a császár február 23-án egy latin, majd két nappal később egy német nyelvű levélben újra és újra a háborúra való felkészüléssel kapcsolatban kért javaslatokat öccsétől. Ferdinánd főherceg február 29-i válaszából pedig kiderül, hogy három vár megtámadásától tartott az uralkodó és az Udvari Haditanács: Sziget, Eger és Gyula. Ezek megerősítését tervezték, és ide kívántak rendelni újabb csapatokat is. A főherceg válaszában arra is tett javaslatot, ha Zrínyi Miklós vagy Kerecsényi László lemondana tisztségéről, akkor azonnal az uralkodó jelöljön ki más, alkalmas személyt az oda rendelt katonaság élére.⁷ Wyss március 22-én már arról számolt be, hogy a Portán hosszú tanácskozás után eldőlt a hadjárat célja. E szerint Szelimnek (a későbbi szultánnak) Ankarában kellett maradnia és szemmel tartania a perzsa sahot. Az anatóliai beglerbég harmincezer katonával Sziget, míg a temesvári beglerbég, a szolnoki szandzsákbég, az erdélyi fejedelem,

4 FORGÁCH 1982. 255–256.; VARGA 2016. 192–199.

5 VARGA 2016. 199–200.

6 Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Kriegsarchiv (KA) Alte Feldakten (AFA) 1566-2-1.; FORGÁCH 1982. 256.; ISTVÁNFY 2003. 389.; VARGA 2016. 200.

7 ÖStA KA AFA 1566-2-ad1.

a havasalföldi és moldvai vajda kétezer portai janicsárral kiegészülve Gyula ellen vonul. A szultán pedig a had többi részével Szófiában vagy Belgrádban marad.⁸

A szultáni hadjárat híre azonban nem csupán Bécsbe érkezett meg. Csányi Ákos, a Nádasdy-Kanizsai birtokok főprefektusa⁹ igaz nem az orátortól, hanem elfogottaktól szerzett hírek alapján már 1566 január 6-án azt vetette papírra, hogy a szultán hadjáratra készül a Magyar Királyság ellen. Már hónapokkal korábban értesült egy török rabtól a Portán és az Oszmán Birodalomban történekről. Információit pedig budai Piri aga foglya, Pálffy Ambrus is megerősítette. Beszámolója szerint a „császár eljő idejében, hanem szokott az előtt jönni Duna mellett, beglerbég nagy haddal Szigetre és azon fel János király fia mellé nagy hadat bocsát im maga az derek haddal az Dunát tartja, de én kegyelmes asszonyom mindezeket az kegyelmes úr isten semmivé teheti.”¹⁰

Csányi tehát már vízkeresztkor tudott a szultáni hadjáratról. A hónapok során pedig, hasonlóan, mint az udvar esetében újabb és újabb információkhoz jutottak. Horvát Ferenc hadnagy Gyuláról április 24-én az elfogott török katonák beszámolója alapján azt írta, hogy Szulejmán fő célja Bécs elfoglalása, de előtte hadával meg szállná Szigetet, Gyulát és Egeret is.¹¹

A Habsburg udvar és a helyi vezetők azonban nem csak figyelték a híreket, hanem elkezdtek a felkészülést a várható hadjáratra. Kevésbé ismert ám tény, hogy az Udvari Haditanácsnak már 1566 áprilisában volt egy kész haditerve. Erről Földvári István 1566. április 28-án Alsólendváról Csányi Ákost a következőképpen tájékoztatta: „hogy császár ő fölsége irt volna Károly hercegnek Augustából (ma Augsburg, Németország B.Z.P.), és azt parancsolta, hogy kétszáz ezer emberre való élest szerezzenek. Az ő nagysága mostani értelmé szerint léssen az fejedelemnek ugyan bizonyában való hada, és személy szerint hadban léssen, ki immár nem késik Augustából alá jönni. Ő maga derek táborával Bécsnél léssen, Ferdinánd herceget, csehországi és morvai hadával Nagyszombatnál (ma Trnava, Szlovákia), avagy Sempténél (ma Sintava, Szlovákia) végezte lenni. Károly herceget pedig Stájer, korontáli (ma Karintia) és Kranjolabeli (ma Szlovénia) hadával Potolynál (ma Ptuj, Szlovénia) végezte lenni. Az derek hadnak, kiben császár ő fölsége személye szerint léssen, főhadnagya [Obrist Feldhauptmann] az saxonai herceg (Agost szász választófejedelem) és marsallja [Feldmarschall] gróf Kinter svarczenburgi (Günther von Schwarzenburg) léssen.”¹²

Azt is meg kell azonban jegyeznünk, hogy nem csupán az Udvari Haditanács

8 VARGA 2016. 201.

9 SZATLÓCZKI 2016. 133–138.

10 Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltár (OL) Magyar Kamara Archivuma (MKA) E 185 Nádasdy család levéltára (It) Missiles 9. doboz (d.) Numerus (Nr.) 66.; BAGI –SZATLÓCZKI 2016.

11 ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv Hungarica Allgemeine Akten Fasc. 92. Konv. A fol. 111r-v.; VARGA 2016. 201.

12 MNL MOL MKA E 185 Nádasdy család It. Missiles. 12 d. nr. 1.; BAGI –SZATLÓCZKI 2016.

készült a háborúra, hanem helyi szinten is folytak az előkészületek és a tervezgetések. Csányi Ákos Kanizsay Orsolyának szintén április 28-án a következőket vetette papírra: „*Kegyelmes aszonom imár kiküldtem vala nacsáknak irtam levelet, hogy jufa ez Földvári István uram levele, ki Szigetbűl ide jüvén, inét Zerényi uramhoz mene. Szóltam vala neki, ha mi hírt érthet nekem mek írja, szemenei révén emberemel vártatom, im látja nacsáknak mit ír. Mi szándéka Zerényi uramnak, látja isten enél egyéb helrül nem értetem csak kondoltam vala, hogy mikort Szigetbe álgút vinének, az szűn alat, hogy Szigetbűlis lovak, gyalok eleibe jüne, csak két vagy három [ezer] ember, hogy értené, és csak egy éjel Babólcsa és Berzence küzet indolna Kopánra tüzes szerszámal. Faluba lakik az bék valami kevés erüsébe, mek montavolt szekény uram császárnak, császár Zerényinek, nyilván tudom, hogy ez es iken álmatlan vele, hogy halota valami jelét anak, hogy nacsáknak szolkáis aból kine esének.*”¹³

Míg azonban a keresztény oldalon terveket szöttek, addig a hódoltsági oszmán csapatok a tettek mezejére léptek. Megtudták ugyanis, hogy az ajnácskői (ma Hajnáčka, Szlovákia) parancsnok katonái egy részével elutazott Egerbe. Ezért a helyi török erők április 24-én kora reggel létrákkal felszerelve rajtaütöttek a váron. Az őrség ott maradt tagjait pedig lemészárolták.¹⁴

Az ajnácskői rajtaütést követően immáron a budai beglerbég, Arszlán pasa kívánt még a szultáni had megérkezése előtt a tettek mezejére lépni, akinek személyéről Istvánffy nem túl hízelgő leírást adott: „*Maga is [Arszlán pasa] semmit nem késvén, holott tudná Szulimánt rövidnap népét meginditania, aminthogy felháborodott elmével lévén, s mindennap ópiumot evén s égett bortól megrészegülvén elvégezte magában habahurgya tanácsából, hogy annak jövetelit megelőzvé, s az hadakozást elkezdéné, ítélvén azt, hogy azzal az szolgálattal fejedelmének kedvét találná.*”¹⁵

„Az Isten haragja rajtunk vagy”¹⁶

Batthyány Ferenc 1566. június 12-én így reagált Kanizsay Orsolyának írt levelében, hogy a budai beglerbég ostrom alá vette Palotát. De ne szaladjunk ennyire előre, hiszen Arszlán pasa készülődését Istvánffy megörökítette művében: „*Az budai fegyvertartó házból azért lövészerszámokat vonyatrán ki, s városokra s falukra sokszámu szekereket s vonó barmokat felvetvén, melyeken vasgolyóbisok s puszkapor terhit hordoznák, melyeket az törökök nem tonnákban vagy átlagocskákban, hanem temérdek szörzsákok-*

13 MNL MOL MKA E 185 Nádasdy család lt. Missiles. 8 d. nr. 489.

14 ORTELIVS 1665. 104.

15 ISTVÁNFY 2003. 391.

16 MNL MOL MKA E 185 Nádasdy család lt. Missiles 4. d. No. 27.

ban betakarni szoktanak, és Székesfehérvárhoz hagyván összevgyülni az hadakat.”¹⁷

A budai beglerbég készülődése május végén már eljutott Csányihoz is, aki e hónap 29-én Kanizsay Orsolyához írt levelében minderről így számolt be: „*Újságnak nagyságnak bizonyt semmit nem írhatok ezt bizonynal mondják mind szigetiek babócsaiak hogy Arszlán bégnek mind Pécsül mind Totországból az törökök eleibe mentek Szerembe hogy az budai pasa jö de én semmiképpen azt el nem hiszem hogy valami más dolog nem volna az alatt.*”¹⁸ Az idézetből kiderül, hogy Csányi ekkor még nem ismerte a hódoltsági had vonulásának pontos irányát, de azt nem tartotta valószínűnek, hogy a Dél-Dunántúl ellen irányulna. A főprefektus azonban csupán megérzéseire és eddigi tapasztalataira támaszkodhatott a helyzet megítélését illetően, hiszen a hozzá befutott hírek nem számoltak be arról, amit Istvánffy jegyzett le, aki szerint Arszlán egyáltalán nem titkolta, hogy a hadjárat célja Palota (Várpalota) lesz.¹⁹ A „magyar Lívius” műve alapján joggal feltételezhetjük, hogy a pasa szándéka a vár parancsnoka előtt sem volt ismeretlen már az ostromot megelőzően sem, hiszen erősítéseket kért a védelem megszilárdítására.²⁰

A budai beglerbég katonasága végül június 5-én este körülfárta Palotát. Arra, hogy Arszlán választása miatt esett e várra a kortárs történétírók, ha eltérő módon is, de lényegében ugyanazt a választ adták. Forgách szerint azért támadták meg Palotát, mivel Thury György katonáival néhány nappal korábban Székesfehérvárnál vereséget mért egy török csapatra.²¹ Istvánffy ugyanerről azt jegyezte le, hogy a pasa „*Thuryi s az palotai tolvajokon való bosszúállásra*” vonult a vár ellen.²² Ha mindezeket figyelembe vesszük, akkor azt is feltételezhetjük, hogy Palota és annak őrsége – igaz léptékeiben sokkal kisebb mértékben – hasonló megítélés alá eshetett, mint Sziget és Gyula. Mindehárom vár komolyan zavarta/zavarhatta a hódoltságban állomásozó katonaság mozgását és utánpótlását, hiszen egy-egy olyan „előretolt” erősségről volt szó esetükben, amelyekből kiindulva veszélyes portyákat lehetett vezetni.

A pasa tehát seregét a Thury György parancsnoksága alá rendelt erősség ellen vezette. Ezen had létszámának és erejének meghatározására a magyar történetírás eddig Verancsics Antal és Istvánffy munkáját használta fel. Az akkori egri püspök ezzel kapcsolatban a következőket jegyezte le: „*Az budai Ozlam basa megszállá Palotavárát, mint öt ezer törökkel, az sok számtalan köznépek, kik fát hordianak, az árkot hogy megtölték, tíz ágyuval tereté.*”²³ Természetesen a „magyar Lívius” is beszámolt az

17 ISTVÁNFY 2003. 391.

18 MNL MOL MKA E 185 Nádasdy család lt. Missiles 8567–8568.

19 ISTVÁNFY 2003. 391.

20 ISTVÁNFY 2003. 391.

21 FORGÁCH 1982. 257.

22 ISTVÁNFY 2003. 391.

23 VERANCICS 1981. 119.; VERESS D. 1983. 94.

ostromló sereg erejéről művében. Eszerint Arslán pasa hada nyolc- vagy kilencezer törökből állt, akik az ostromot „négy öreg taraszkokkal s mégannyi kisebbekkel” kezdték meg.²⁴ Bár talán első olvasásra úgy tűnhet, hogy a két történetíró állítása ellentmond egymásnak, ám véleményem szerint inkább egymás állításait támasztják alá. Az oszmán haddal (mint ahogyan a kor keresztény hadaival is) jelentős nem katonaszkodó tömeg is együtt vonult, amely táboruk méretét megkétszerezte vagy akár megháromszorozhatta. Mint idéztem Verancsics külön kiemelte, hogy a különböző ostrommunkákhoz, ez esetben az árkok feltöltéséhez, a környék földművelőit is összehozták. Ez nem számított egyedi esetnek, hiszen Sziget ostroma idején is nem csupán a környező területekről, hanem még Eszék vidékéről is összegyűjtötték és az oszmán táborba hajtották a parasztokat, hogy sáncokat ássanak vagy az Ali Portug által tervezett töltést építsék.²⁵ Ha ezt figyelembe vesszük, akkor joggal feltételezhetjük, hogy az Istvánffy által lejegyzett nyolc- vagy kilencezer török egyik fele lehetett csak fegyverforgató, míg a másik része, vélhetőleg a had zöme mindenféle, hadra kevéssé vagy egyáltalán nem fogható népségből állhatott.

Az oszmán had létszámát és tüzéségének erejét illetően a két magyar történetíró által lejegyzettek túl azonban rendelkezésünkre áll három, egykorú német forrás is. Az egyik az Udvari Haditanács iratai között található, eddig fel nem használt, a hadjárat végén készített hivatalos jelentés. Ennek ismeretlen összeállítója Verancsics-csal és Istvánffyval ellentétben nem írt semmiféle számadatot a budai beglerbég seregével kapcsolatban, csupán azt jegyezte meg, hogy Arslán pasa igen kevés katonával indult meg a hadjáratra. Hasonló lakonikussággal, mondhatni semmitmondóan nyilatkozott tüzéségéről is, mikor csak annyit jegyzett le, hogy nagy és kis ágyúkból állt.²⁶ A másik forrás Leonhard Tielech Körmöcbánya Bécsbe küldött jegyzőjének július 5-i jelentése, amelyben azt írta, hogy a budai pasa 8000 katonával, valamint hét faltörő és sok egyéb nagy ágyúval érkezett meg Palota alá.²⁷ A harmadik – eddig nem használt – forrás egy több hírt magába sűrítő német nyelvű hírlevél. Ebben az szerepelt, hogy Arslán pasa júliusban tízezerrel nem több katonával rendelkezett, de folyamatosan erősítéseket várt.²⁸ Csányi Kanizsay Orsolyához két, június 14-én küldött leveléből arra is találunk információkat, hogy Arslán pasa vilajetének mely katonaságát rendelte maga mellé a hadjáratra. Első írásából kiderül, hogy a koppányi bég is csatlakozott a beglerbég erőihez.²⁹ Még ugyanazon a napon pedig azért írt a főprefektus úrasszonyának, mert megérkezett hozzá Kerecsényi László

24 ISTVÁNFY 2003. 392.

25 ISTVÁNFY 2003. 417.

26 ÖStA KA AFA 1566-13-3.

27 MATUNÁK 1897. 271.

28 Wahrhaffe neue Zeitung ... 1566.

29 MOL MKA E 185 Nádasdy család lt. Missiles 8571-8572.

Gyuláról küldött embere, aki arról számolt be, „hogy az szekszárdi bég mohácsi bég Palotára mentek csak előtte az füleki bég Szolnoknál volt táborba az is Palota alá ezten ez nap indult minden népével, azt is mondja hogy Tolnától fogva oda alá mind felét vették fel az szegény népnek ásóval kapával lapáttal, Tolnáról négy száz válogatott puskást adtak egy csauz volt előttük Palotára mentek, valami Tormás nevű falun szerdán ment által az mohácsi szekszárdi bég, hogy simontornyai bég Pécsre ment hogy Pécsen leszen Hamza bég pasához megyen az táborba.”³⁰ Ha hihetünk Kerecsényi emberének, akkor ez azt jelenti, hogy Arslán pasa a budai vilajet teljes mozdítható haderejét összevonta Palota megostromlásához, ám ennek ereje még így sem érte el a tíz ezer főt.

Felmerül a kérdés, mennyi katonát tudott az ostromlókkal szemben a falakra vezényelni Thury, a palotai hadnagy (vagy ahogyan a német forrásokban szerepelt *Hauptmann*) és prefektus?³¹ Azt egy 1561. július 20-a és 29-e között felvett lista alapján tudjuk, hogy akkor hány katona és milyen felszerelés volt Palotán. Eszerint ekkor a várban szerekbe szervezve 100 magyar lovas, valamint 93, tizedekbe osztott gyalogos és két tüzér állomásozott. Az erősség védelmét pedig egy nagy bombavető ágyú, kilenc nagy és kis „sólyomágyú” (*Falkaune* és *Falkonett*), valamint 153 különböző kézi lőfegyver látta el.³² Thurnak azonban nem ezzel a viszonylag kis létszámú őrséggel kellett felvennie a küzdelmet, hiszen mint már említettem az ostromot megelőzően erősítést kért Győrből és Pápáról. Előbbi helyről gróf Eck Graf zu Salm³³ végvidéki főkapitány 100 gyalogot küldött Izdeny István hadnagy vezetése alatt. Emellett Enyingi Török Ferenc Pápáról szintén megerősítette Palota őrségét. Istvánffy szerint így összesen 250 lovas és ugyanannyi gyalogos állt Thury rendelkezésére.³⁴ A magyar történetíróhoz hasonlóan a birodalmi vicekancellár, Johann Ulrich Zasius von Rabenstein³⁵ is a szász választófejedelemnek, Ágostnak írt június 18-i levelében arról számolt be, hogy Palotát 500 fő védelmezi.³⁶

Mielőtt rátérnék az ostrom rövid, Istvánffy, Zasius, Forgách és Ortelius által megörökített ismertetésére, érdemes még egy kitérőt tennünk. Ha ugyanis végigolvasuk forrásainkat, akkor egy érdekes ellentmondásra bukkanhatunk. Mind Istvánffy, mind az év végén összeállított kivonatos hadijelentés, mind pedig Zasius megemlíti azt, hogy a palotai parancsnok embereket küldött ki, hogy beszámoljanak az őrség helyzetéről, valamint segélyt és felmentést kérjenek.³⁷ A magyar történetíró még azt

30 MOL MKA E 185 Nádasdy család lt. Missiles 8573-8574.

31 SZATLÓCZKI 2016. 105–132.

32 ÖStA KA AFA 1566-7-5.; VERESS D. 1983. 93.

33 PÁLFFY 1997. 276.

34 ISTVÁNFY 2003. 391.

35 Allgemeine Deutsche Biographie 1898. 706–708.

36 MARCZALI 1882. IX–X., 72.

37 ÖStA KA AFA 1566-13-3.; ISTVÁNFY 2003. 391.

is lejegyezte, hogy Thury saját öccsét, Thury Farkast és a környék útjait jól ismerő Pálffy Ferencet³⁸ küldte ki, hogy Győrbe, majd onnan Bécsbe vigye meg a hírt.³⁹ Azt is gondolhatnánk ezek alapján, hogy a segélykérésre az ostrom megkezdését követően azonnal sor került, ám a birodalmi vicekancellár június 18-i levele némiképpen elbizonytalanítja, elbizonytalanította a téma kutatóit. Zasius ugyanis azt vetette papírra, hogy Thury György egy testvére kitört és a június 6-a és 10-e közötti eseményekről beszámolt Bécsben.⁴⁰ Veress D. Csaba munkájában az Istvánffy és a vicekancellár által lejegyzetteket úgy értelmezte, hogy június 10-én Palotáról a parancsnok másik testvérét küldte ki segítséget kérni.⁴¹ Ez nem is volna elképzelhetetlen, hiszen a Thury család más tagjai is a várban szolgáltak, mint például Thury Márton, aki a „magyar Lívius” szerint „György atyja bátyja fia” volt, azaz unokatestvére.⁴² A magam részéről azonban, Szij Rezsőhöz hasonlóan, máshogyan értelmezem az egykorú forrásokban és történetírói munkákban olvasottakat. Azaz nem két, hanem csak egy eseményről van szó. Szij 1960-ban kiadott művében sajnos nem indokolta meg, miért jutott erre a döntésre, így ez rám maradt.⁴³ A feltételezést közvetett és közvetlen módon is alá tudom támasztani. Nézzük először az előbbit. Istvánffy nem tett említést csupán Thury Farkas „missziójáról”. A katonatörténeteket és anekdotákat kedvelő és művébe szívesen beépítő történetíró minden bizonnyal megemlítette volna, ha Thury György egy másik öccsét is Győrbe, illetve Bécsbe küldte volna.

Ez a közvetett bizonyíték azonban önmagában nem támasztaná alá feltételezésemet. Ám kétségeinket eloszlathatja az a protokollum könyv bejegyzés, amelyet a beérkezett iratok között találhatunk. Ebbe június 11-i dátummal jegyezték be azt, hogy Thury György beszámolót küldött az ostromról.⁴⁴ Ez azt jelenti, hogy a Zasius levelében említett Thury testvér⁴⁵ (Farkas) aznap érkezhett a császárvárosba.

Az uralkodó a hadnagy-prefektus segélykérésétől függetlenül mozgósítani kezdte rendelkezésre álló katonaságát. II. Miksa és az Udvari Haditanács tehát vélhetőleg nem Thurytól, hanem Salmtól értesült először Palota ostromáról. A protokollum könyvbe a győri végvidéki főkapitány első jelentését az eseményekről június 7-én jegyezték be.⁴⁶ Az Udvari Haditanács pedig még aznap utasította Salmot, hogy

mentse fel Palotát.⁴⁷ Két nappal később pedig Thurynek küldtek egy felszólítást, hogy tartson ki,⁴⁸ ám a felmentésre szánt jelentősebb létszámú katonaság mozgósítása csak június 10-én kezdődött meg. Ekkor kapott újra Salm utasítást arra, hogy katonáival készen álljon Palota felmentésére.⁴⁹ Szintén június 10-én pedig Lazarus von Schwendit intették arra, hogy minél hamarabb küldje Georg von Praun és Christoph von Schellendorf lovasait Thury megsegítésére.⁵⁰ Mind Istvánffy, mind az év végén összeállított hadijelentés említést tett arról, mikor II. Miksa Thury Farkastól tudomást szerzett a palotaiak szorult helyzetéről parancsot adott a végvidéki, a vármegyei katonaságnak, valamint a Német-római Birodalomban frissen felállított gyalogságnak, hogy Győrnél gyülekezzenek.⁵¹ A protokollum könyvek bejegyzései is megerősítik, hogy az udvar megtette ezeket az intézkedéseket. Június 11-én és a következő napon az udvari haditanácsosok elrendelték a magyar végvidéki katonaság, illetve a környék magyar előkelői számára, hogy gyülekezzenek Palota felmentésére.⁵² Ez utóbbi intézkedésről június 13-án Salm még valószínűleg nem tudhatott, mivel ekkor azzal fordult az Udvari Haditanácshoz, hogy parancsolja meg a vármegyei hadaknak és a magyar uraknak segítsenek a hadművelet végrehajtásában.⁵³

Az Udvari Haditanács június 12-én parancsot küldött gróf Georg von Helffensteinnek és Salmnak, hogyan mentsek fel az ostromlott várat.⁵⁴ Tiesch július 5-i jelentéséből tudjuk, hogy a várt regiment június 11-én érkezett meg. A körmöcbányai jegyző pedig arról is beszámolt, hogy Helffenstein és Salm ezt követően kapott parancsot, hogy mentse fel Palotát.⁵⁵ Mindez tehát azt jelenti, hogy Győrben és Bécsben már az ostrom megkezdése után közvetlenül megkezdődött a felmentő had megszervezése.

Míg az uralkodó, az Udvari Haditanács és Salm a felmentést szervezte az ostrom nagy erővel folyt. Az ostromlók sáncokat építettek és hevesen löni kezdték a vár falait. Zasius jelentésében azt vetette papírra, hogy június 6-tól 10-ig sok ezer ágyúgolyót lőttek ki Palotára és egy torony be is omlott.⁵⁶ Ortelius 1665-ben kiadott művében erről azt olvashatjuk, hogy a pasa nyolc teljes napon át, szünet nélkül törette a védműveket. Ez idő alatt mintegy 1500 lövedéket lőttek ki és a falakat a földdel tették

38 Istvánffy még azt is fontosnak tartotta megjegyezni róla, hogy egy kitörtött foga miatt katonáirai Csorbának csúfolták. ISTVÁNFY 2003. 391.

39 ISTVÁNFY 2003. 391.

40 MARZALI 1882. 72., 78.

41 VERESS D. 1983. 94–95.

42 ÖStA KA AFA 1566-7-5.; ISTVÁNFY 2003. 393. Szij ezzel szemben azt állítja, hogy Györgyöt testvére, Benedek követte a vár élén. Szij 1960. 94.

43 Szij 1960. 91–92.

44 ÖStA KA HKR Wien Exp. B. 145 Fol.: 110r.

45 MARZALI 1882. 72.

46 ÖStA KA HKR Wien Exp. B. 145 Fol.: 109v.

47 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 149v. No. 35.

48 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 150r. No. 43.

49 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 150v. No. 51.

50 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 150v. No. 53.

51 ÖStA KA AFA 1566-13-3.; MARZALI 1882. 72.; ISTVÁNFY 2003. 391.

52 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 151r. No. 61.; ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 151r. No. 63.

53 ÖStA KA HKR Wien Exp. B. 145 Fol.: 111r. A magyar előkelők összegyűlt katonaságára lásd FORGÁCH 1982. 257.

54 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 151r. No. 65.; MARZALI 1882. 77–78.

55 MATUNÁK 1897. 271–272.

56 MARZALI 1882. 72.

egyenlővé.⁵⁷ Forgách szintén tett említést a heves ágyúzásról,⁵⁸ ám a legrészletesebben Istvánffy írta le az eseményeket. Szerinte a pasa először a kaputól jobbra épült úgynevezett Móré-bástya ellen irányította lövegeit, ám itt az erős védművek miatt az ágyúzás nem érte el a kívánt hatást. Ezek után a vár keleti oldalával szembeni magaslatra helyeztette át tüzérségét, ahonnan már sikerült rést lövetnie a falakon. A leomló kövek pedig betemették a várakat is.⁵⁹ A rohamot mégsem indította meg Arszlán, mivel két, helybeli magyar foglya (Pap Péter és Péter deák) ugyanis azt állította, hogy csapatainak a támadás során a kápolna alatt található tíz vagy tizenkét láb mély boltozatos pincén is át kellene kelniük. A pasa tehát tovább folytatta a falak töretését, ám az ostromlottak is derekasan lötték az ellenség sáncait Thury irányítása alatt. Ennek köszönhetően a két, Budáról hozott pattantyúsmestert is megölték.⁶⁰

Érdeemes röviden Thury sebesülésének az ügyére is kitérnünk. Forgách megemléltette ugyanis művében, hogy a palotai parancsnok „szemközti sebet ... kapott.”⁶¹ Ortelius pedig még tovább ment. Ő egyenesen azt állította, hogy Thury súlyosan megsebesült és ekkor az ostromlók feladásra szólították fel, amit elutasított.⁶² Ezzel szemben Istvánffy Thury sebesüléséről egy szót sem ejtett művében. A palotai parancsnok bátor helytállása mellett csak azt tartotta fontosnak róla lejegyezni, hogy június 17-én Salm csapatai elé személyesen lovagolt ki. Majd kicsivel később megemléltette, hogy mivel nem akart tovább szolgálni „a kicsin hírt-nevet” adó Palotán, ezért lemondott tiszteről, amelyet unokatestvére, Thury Márton vett át, míg ő a „győri seregrendeket igazgatja,” azaz a győri végvidéki főkapitány hadainak *Feldmarschallja* lett.⁶³ Sajnos újabb, perdöntő forrás hiányában nehéz meghatározni, melyik történeti munka adatai állnak közelebb a valósághoz. Azt tudjuk, hogy maga Thury június 20-i dátummal küldött egy beszámolót az ostromról, amelyben vélhetőleg nem felejtette volna el megemlíteni, hogy vére hullásával védelmezte a rábizott erősséget, ám ez az irat eddig nem került elő, és a nagy bécsi hadilevéltári selejtezések miatt joggal feltételezhetjük, hogy már nem is fog.⁶⁴ Az is bizonyosnak tűnik, hogy ha sebet is kapott, akkor sem lehetett súlyos, mint ahogyan Ortelius állítja, hiszen akkor nem vehetett volna részt a további harcokban.

A várvívás félbehagyásával kapcsolatban sem teljesen egyöntetűek a rendelkezésre álló leírások. Ortelius szerint június 14-én Helffenstein 900 gyalogos és némi

57 ORTELÍUS 1665. 104.

58 FORGÁCH 1982. 257.

59 Salm június 23-án jelentette az Udvari Haditanácsnak, hogy Bernard építőmestert Palotára küldte, hogy jelentést tegyen a vár védműveinek állapotáról. ÖStA KA HKR Wien Exp. B. 145 Fol.: 115v.

60 ISTVÁNFFY 2003. 392.

61 FORGÁCH 1982. 257.

62 ORTELÍUS 1665. 104.

63 Szj 1960. 92.; ISTVÁNFFY 2003. 393.

64 ÖStA KA HKR Wien Exp. B. 145 Fol.: 113v.

lovasság fedezete alatt 90 szekeret küldött a takarmány beszerzésére, amit Arszlán pasa kiküldött felderítői felfedeztek, és ez eredményezte az ostrom felfüggesztését.⁶⁵ Ezzel szemben Istvánffy és Verancsics másképpen mesélte el ezt a történetet. Ráadásul kettejük beszámolóját tarthatjuk a leghitelesebbnek. Szerintük ugyanis a felderítésre kiküldött Lufti Deli azokat a szekereket vélte a felmentő had közeledésének, amelyeket Salm a győri védművek megerősítésére küldött ki, hogy a környező bakonyi erdőkből fát hozzanak.⁶⁶ Mivel az 1566. évről készült rövid hadijelentés, valamint Tieleesch beszámolója is ugyanezt örökölte meg, így ezt a részt vélhetően Istvánffy ennek ismeretében írta meg, kiszínezve néhány elbeszéléssel.⁶⁷ Ráadásul egy protokollum bejegyzésből azt is megtudhatjuk, hogy Salm június 14-én megírta az Udvari Haditanácsnak, hogy szekereket rendelt Győr megerősítése miatt.⁶⁸ A kisszámú katonasággal rendelkező Arszlán pasa felderítői tehát ezeket a kocskákat és az őket kísérő csapatokat vélték a felmentő hadnak, és az oszmán had felszerelésük javát hátrahagyva elmenekült.⁶⁹ Salm pedig június 17-i dátummal megírhatta az Udvari Haditanácsnak, hogy Palota megmenekült az ostromtól.⁷⁰

„Bizunk es higyük ű Istensegebe”⁷¹

Arszlán tehát seregével nem vállalkozott arra, hogy összecsapjon a Salm és Helffenstein vezette keresztény haddal, hanem visszahúzódott Székesfehérvárhoz.⁷² Amennyiben hihetünk Tieleesch július 5-i jelentésében foglaltaknak, akkor ez két etapban történt meg. A körmöcbányai jegyző ugyanis arról számol be, hogy bár a budai beglerbég fellobbanó jelzőtüzeket látva elmenekült Palota alól, ám másnap már azt tervezte, hogy visszatér és folytatja az ostromot. Ekkor azonban hírére vette, hogy a győri táborba erősítés érkezett (Klaus von Hatstatt regimentje és Schellendorf lovassága), így inkább lemondott szándékáról. Ezzel egy időben a még mindig Győrnél álló Salm meg akarta szerezni a pasa teljes tüzérségét, ezért előreküldte Schellendorf lovasait, ám az akció nem járt sikerrel.⁷³ Istvánffy és Ortelius szerint ugyanis csak két kis kerek ágyút sikerült megszerezniük, valamint a hátrahagyott élelmet és lőport, amit be is szállítottak a várba. A felmentő sereggel megérkező Salm pedig elrendelte, hogy az őrséget erősítsék meg, a leomlott falakat állítsák helyre.⁷⁴ Ez utóbbira nagy

65 ORTELÍUS 1665. 104.

66 ISTVÁNFFY 2003. 392–393.

67 ÖStA KA AFA 1566-13-3.; MATUNÁK 1897. 272.

68 ÖStA KA HKR Wien Exp. B. 145 Fol.: 111v. ...

69 VERANCICS 1981. 119.; FORGÁCH 1982. 258.; ISTVÁNFFY 2003. 393.

70 ÖStA KA HKR Wien Exp. B. 145 Fol.: 113v.

71 MNL MOL MKA E 185 Nádasdy család lt. Missiles 4. d. No. 28.

72 ÖStA KA AFA 1566-13-3.; MATUNÁK 1897. 273.; ISTVÁNFFY 2003. 393.

73 MATUNÁK 1897. 273.

74 ÖStA KA HKR Wien Exp. B. 145 Fol.: 115v.; ORTELÍUS 1665. 104.; ISTVÁNFFY 2003. 393.

szükség is volt, hiszen Zasius június 25-én azt jelentette, hogy „a török tán újra Palota ostromához fog. Gyakori a kopjátörés az őrséggel.”⁷⁵

Az összegyűlt német és magyar hadak vezetői azonban szintén támadást terveztek. Istvánffy történeti munkája szerint a palotai táborban élénk vita alakult ki arról, hogy a sereg Veszprém vagy Tata ellen vonuljon. Az előbbi mellett az szólt, hogy csak mintegy húsz kilométernyire volt, és az ostromot „régi s erőtelen kerítéssel az álgylövéseket meg nem állhatná.”⁷⁶ A haditanácson résztvevők egy része azonban a stratégiai fontosságú átkelőhely, Tata megtámadása mellett kardoskodott, mondván közelebb van Komáromhoz és Gyórhöz,⁷⁷ őrsége pedig gyakran portyázik a keresztény kézen maradt területeken.⁷⁸ A német nyelvű hírlévből pedig azt tudhatjuk meg, hogy mikor Salm és Helffenstein Palotára érkezett, azt határozták el Thury Györggyel egyetértésben, hogy Veszprém alá vonulnak.⁷⁹ Verancsics is ez utóbbiról tett említést.⁸⁰ Sajnos, az év végén összeállított hadijelentés nem számol be erről az eseményről, azonban az Udvari Haditanács protokollum könyvének bejegyzései, valamint Zasius jelentése némiképpen árnyalja a fent említetteket. Az előbbiben található, a kimenő iratokról készített rövid összefoglalásokból kiderül, hogy Salm és Helffenstein már június 20-át megelőzően eljuttatott Bécsbe egy szakvéleményt arról, hogyan tervezik a további hadműveleteket.⁸¹ Az nem kizárt, hogy a tervezetről a döntés a palotai táborban született, ám annyi bizonyos, hogy a hadművelet nem Palota alól indult és nem csupán Veszprém volt az eredeti iránya.⁸² Állításom alátámasztására három, különböző helyről származó forrást is szeretnék megemlíteni. Egyrészt Zasius június 25-i levelében a következőket olvashatjuk: „A győri tábor Tatát akarja elfoglalni ... Tata felé indultak.”⁸³ Kétség sem férhet ahhoz, hogy a birodalmi vicekancellár első kézből értesülhetett a tervezett hadjáratról, amely úgy tűnik, hogy június végével meg is indult. Másrészt Tiesch július 2-án Bécsből küldött jelentéséből kiderül, hogy a haditanácskozáson eldőlt, hogy a keresztény sereg először Tatát, majd Veszprémet, végül pedig Székesfehérvárt támadja meg.⁸⁴ Az Udvari Haditanács ugyanis június 26-án Christoph Teuffel

75 MARCZALI 1882. 72.

76 ISTVÁNFY 2003. 393.

77 KELENIK 1998, 47–48.

78 FORGÁCH 1982. 258–259.; VERESS D. 1983. 96.; ISTVÁNFY 2003. 393–394.

79 Wahrhafte neue Zeitung ... 1566.

80 VERANCICS 1981. 120.

81 ÖStA KA HKR Wien Reg. B 146 Fol.: 154r. No. 121.; ÖStA KA HKR Wien Reg. B 146 Fol.: 154r. No. 123.

82 Mint látni fogjuk, Palotán át vonultak végül a keresztény hadak Veszprém alá.

83 MARCZALI 1882. 73.

84 MATUNÁK 1897. 267.

főlélmestert⁸⁵ arra utasította, hogy élmezze a Tata alatt álló katonaságot.⁸⁶

Mielőtt rátérnék arra, hogy az összegyűlt had miért is tért el eredeti szándékától, érdemes egy újabb rövid kitérőt tennünk, és megvizsgálunk milyen és mekkora létszámú katonaság állt Salm és Helffenstein rendelkezésére. A győri végvidéki főkapitányság mozgósítható katonasága, valamint a Német-római Birodalomban felfogadott Helffenstein-féle gyalogság mellett – mint már említettem – már Palota felmentése előtt a győri hadhoz csatlakozott Hatstatt gyalogsága és Schellendorf 6 zászlónyi (4 vagy 500 fő) lovasa.⁸⁷

Salm végvidéki katonáin, valamint a német gyalogos és lovas zászlókon kívül a keresztény sereghez jelentős létszámú magyar had is csatlakozott. Az uralkodó a helyi magyar élőkölöket és a környező vármegyéket is fegyverbe szólította.⁸⁸ Forgách munkájában részletesen fel is sorolta ezeket a Pápa mellett Palota felmentésére összegyűlt hadakat.⁸⁹ A fennmaradt levelezésből azt is tudjuk, hogy közülük kik vettek/vehettek részt a június végi hadjáratan: Török Ferenc,⁹⁰ Pethő János,⁹¹ Gyulaffy László,⁹² Thury György,⁹³ Nádasdy Kristóf,⁹⁴ Chorón János és Magyar Bálint csapatai.⁹⁵

Nagyságrendileg azt is meg tudjuk határozni, mekkora sereg gyűlt össze Győrben. Istvánffy szerint június közepén a Palota felmentésére gyülekezett had összesen 14 000 katonát számlált.⁹⁶ Tiesch július 5-én Bécsből írt levelében egy kicsit nagyobb létszámú, összesen 15 000 fős hadról számolt be, amely Arszlán pasa ellen vonult.⁹⁷ Egy június 28-i jelentésben pedig az olvasható, hogy „Győr felé eddig 15 000 ember ment.”⁹⁸ Mint láthattuk a győri táborban már Palota felmentésére is ugyanaz a had gyűlt össze, mint amely a későbbi hadjáratan részt vett, így joggal feltételez-

85 A 16–17. századi ellátásról lásd: KENYERES 2002. 163–202.; KENYERES 2004. 337.

86 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 157r. No. 175.

87 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 153v. No. 110.; ORTELIUS 1665. 104.; MARCZALI 1882. 73.; MATUNÁK 1897. 272–273.; ISTVÁNFY 2003. 392.

88 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 151r. No. 61.; ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 151r. No. 63.

89 FORGÁCH 1982. 257.

90 MNL MOL MKA E 185 Nádasdy család lt. Missiles 30. d. No. 2.; MARCZALI 1882. 72.; ISTVÁNFY 2003. 394.

91 MARCZALI 1882. 72.

92 MNL MOL MKA E 185 Nádasdy család lt. Missiles 30. d. No. 2.; FORGÁCH 1982. 258.; ISTVÁNFY 2003. 394.

93 MARCZALI 1882. 73.; ISTVÁNFY 2003. 394.

94 MNL MOL MKA E 185 Nádasdy család lt. Missiles 22. d. No. 14.; MNL MOL MKA E 185 Nádasdy család lt. Missiles 22. d. No. 15.; MNL MOL MKA E 185 Nádasdy család lt. Missiles 22. d. No. 16.

95 Chorónra és Magyarra: MNL MOL MKA E 185 Nádasdy család lt. Missiles 30. d. No. 2.; Wahrhafte neue Zeitung ... 1566.; MATUNÁK 1897. 274.

96 ISTVÁNFY 2003. 393.

97 MATUNÁK 1897. 273.

98 MARCZALI 1882. 78.

hetjük, hogy létszáma is közel hasonló volt, azaz hozzávetőlegesen 15 000 főből állt.

A tata ellen tervezett támadásra azonban ekkor még nem került sor, ugyanis már a hadjárat elején más irányt vettek az események. Zasius erről a szász választónak június 25-én írt jelentésében a következőképpen számolt be: „Tata felé indultak, de rögtön Fehérvárnak tértek el. A török táborát akarják meglepni.”⁹⁹ A birodalmi vicekancellár július 2-án, illetve Tieleesch július 5-én arról számolt be, hogy Arslán pasa elkerülte az összecsapást és Budához vonult vissza erőivel.¹⁰⁰ A remélt összecsapás (ismét) elmaradt, ám az elfogott török katonák azt vallották, hogy a veszprémi bég 300 lovasával portyára indult. Minden elbeszélő forrásunk és a már többször említett 1566. évi hadijelentés is beszámol erről az eseményről hosszabban-rövidebben.¹⁰¹ A legjelentősebb eltérést a két legrészletesebb beszámolóban találhatjuk.

A német hírlével, illetve Tieleesch július 5-i jelentése szerint Magyar Bálint¹⁰² könnyűlovasaival adta az elővédet Tata felé vonulva, amikor összetalálkoztak hét törökkel. Megtámadták őket, és közülük kettőt levágtak, kettőt elfogtak, három pedig feltételezhetően elmenekült. A két fogságba esettel visszasiettek a keresztény táborba és a vallatás során ezek számoltak be a veszprémi helyzetről.¹⁰³ Ezzel szemben Istvánffy leírása szerint Török Ferenc küldte ki Csokonai Demeter nevű katonáját lovasaival portyázni, akik egy török rabot hoztak magukkal.¹⁰⁴ A kihallgatás után a magyarok igyekeztek rávenni Salmot, hogy használja ki az alkalmat és támadjon Veszprém ellen. Zasius július 2-i jelentésében azt írta, hogy leginkább Thury járt ebben az élen, ő győzte meg a végvidéki főkapitányt.¹⁰⁵ Ezzel szemben azonban Istvánffy a volt palotai királyi hadnagyon kívül Török és Gyulaffy nevét is megemlíti, mint akik a Veszprém elleni támadás mellett kardoskodtak.¹⁰⁶

A had vonulása tehát ismét új irányt vett és Palota érintésével Veszprém felé indult meg.¹⁰⁷ A rendelkezésünkre álló források ezt követően közel ugyanazt az esemény-sort mesélik el, azaz, hogy Salm és Helffenstein magyar és német katonáival június 29-én a vár ostromához kezdett, majd a következő napon rohammal el is foglalták. Igaz, első látásra Istvánffy leírása alapján azt is feltételezhetnénk, hogy a keresztény sereg rajtaütéssel foglalta el Veszprémet.¹⁰⁸ A legnagyobb különbséget azonban nem

99 MARCZALI 1882. 72.

100 MARCZALI 1882. 73.; MATUNÁK 1897. 273–274.

101 ÖStA KA AFA 1566-13-3.; Wahrhaftte neue Zeitung ... 1566., ORTELIVS 1665. 104.

VERANCICS 1981. 120.; FORGÁCH 1982. 258.; ISTVÁNFY 2003. 394.

102 A német hírlével szerint Magyar Thury György alárendeltje volt. Wahrhaftte neue Zeitung ... 1566.

103 Wahrhaftte neue Zeitung ... 1566.; MATUNÁK 1897. 274.

104 ISTVÁNFY 2003. 394.

105 MARCZALI 1882. 73.

106 ISTVÁNFY 2003. 394.

107 MNL MOL MKA E 185 Nadasdy család lt. Missiles 22. d. No. 14.

108 ISTVÁNFY 2003. 394.

ebben találhatjuk, hanem a veszprémi fal leomlásának megörökítésében. A „magyar Lívius” szerint ugyanis ez két alkalommal is megtörtént. Már az elfogott rab és Csokonai Demeter is úgy nyilatkozott, „hogy annak az helynek kerítése oly erőtlen volna, hogy mikor őreá [Csokonai Demeter] s az társaira, az vár alatt látván őket, az kisebbik ágyút kilőtték volna, az köfal ledőlven az is együtt vele nagy ropogással az hegyen aláhengerődött volna.”¹⁰⁹ Majd szerinte az ostromló sereg megérkezése után „az kerítésnek más része is az óság miatt erőtlen lévén, két ágyúval együtt s azoknak pattantyúsokkal az pornak sebessége miatt leromla.”¹¹⁰

Istvánffy tehát azt az eseményt, amikor a saját tüzérség lövésétől a vár fala leomlott Csokonai portyájával kötötte össze. Ezzel szemben a többi magyar és német nyelvű források mindegyike arról számolt be, hogy ez az esemény a keresztény sereg megérkezését követően történt, bár ezen leírások között is találunk eltérést. Forgách és Verancsics csak röviden említi a fal ledőlését. Előbbi ráadásul úgy tudta, hogy a keresztény sereg megérkezésével pont egy időben és véletlenül történt ez.¹¹¹ A német nyelvű hírlével már részletesebben szól az eseményről. Eszerint június 29-én Salm és Helffenstein utasítására megkezdődött a sáncok építése és a vár lövetése. Az ostromlottak erre heves ágyútűzzel válaszoltak és ennek során dőlt le a fal.¹¹² Tieleesch július 5-i jelentése, valamint a selmecebányai tanácsosok Körmöcbányára írt július 14-i levele azonban másképpen írja le a történeteket. Utóbbi azt említi meg, hogy a gróf (azaz Salm) körüllovagolta a várat, hogy megszemlélje gyenge pontjait. Ekkor lőttek rá, amely a fal leomlását okozta.¹¹³ Tieleesch ennél részletesebben számolt be az eseményekről. Szerinte Salm maga mellé vette Hans von Ruebert egy zászló német lovassal, hogy felderítse a vár gyenge pontjait. Az őrség megpróbálta lelőni, de kísérletük félresikerült, így dőlt le egy egész nagy falszakasz. Salm állítólag ekkor felkiáltott: „Ej! Ezt Isten akarta! Ez egy jel, hogy az Úristen kezünkbe akarja adni Veszprémet!”¹¹⁴ Abban mind Tieleesch, mind a selmecebányaiak levele megegyezik, hogy a győri végvidéki főkapitány a leomlott falszakasz ellen irányította ágyút, hogy az őrség ne tudja újjáépíteni.¹¹⁵ Ezek szerint tehát a keresztény tüzérség csak a fal ledőlése után kezdte meg működését. Az események időrendjének meghatározásánál, természetesen fontos figyelembe vennünk az év végén összeállított hadijelentést is, ám a kivonatban csak azt olvashatjuk, hogy a

109 ISTVÁNFY 2003. 394.

110 ISTVÁNFY 2003. 394.

111 VERANCICS 1981. 120.; FORGÁCH 1982. 258.

112 Wahrhaftte neue Zeitung ... 1566.

113 MATUNÁK 1897. 270.

114 MATUNÁK 1897. 274.

115 MATUNÁK 1897. 270., 274–275.

veszprémi nagyágyú mozgása okozta a védők sorsát megpecsételő katasztrófát.¹¹⁶

Az ostromlottak megpróbálták az ostromlók ágyúit beszegezni. A selmecbányaiak leveléből kiderül ugyanis, hogy éjszaka 60 török kitört a várból, ám a megépített ostromsáncokba helyezett katonaság visszaverte támadásukat.¹¹⁷

Másnap, vasárnap, június 30-án reggel a magyar és német katonák prédikációt hallgattak, majd reggel kilenc órakor háromszor Jézust kiáltottak, és három ágyút elsütöttek. Salm és Helffenstein ötezer főt jelölt ki mindkét nációból, hogy három különböző irányból rohamot intézzenek. A németek első rohamoszlopának (négyzászlónyi gyalogos) a leomlott fal ellen, míg a másodiknak (kétfzászlónyi gyalogos) a vár túloldala ellen kellett támadnia. A magyarok pedig a vár kapuja ellen rohamoztak. Ez utóbbit írta le Forgách a történeti munkájában: „*A magyarok szekercékkel be-döntik a kaput, mások létrákon kapaszkodnak; elsőnek Gyulaffy László rontott be emberivel a kapun, és tüzes csóvákat vetett a tetőkre; rövidesen behatoltak a németek is; ugyanakkor véletlenül felrobbant a löpor is.*”¹¹⁸ Egész napon át tartó harc alakult ki, amelyben az őrség valamennyi tagját, kivéve három magyart, levágták. A nők és a gyerekek életben maradtak, mivel egy templom boltozata alá húzódtak.¹¹⁹ Istvánffy megjegyezte, hogy egy „*szép ékes természetű*” lányt Hatstatt kapott ajándékba.¹²⁰ Az ostromlók is nagy veszteséget szenvedtek, hiszen kétszáz fő halt meg közülük.¹²¹ Teuffelt az Udvari Haditanács július 18-án arra utasította, hogy a Veszprém alatt megsebesült katonák ellátását biztosítsa.¹²² A keresztények hatalmas zsákmányhoz jutottak (lovak, arany, ezüst és ruhák).¹²³ Istvánffy és Forgách megjegyezte, hogy a német és a magyar katonaság összeveszett a prédán. Közöttük is komoly küzdelem alakult ki.¹²⁴

Salm gondoskodott Veszprém védelméről. Széchényi Mihályt rendelte oda, aki mellé saját lovasságát és kétszáz gyalogost adott.¹²⁵ Élelmet azonban nem találtak, ezért Salm Kanizsay Orsolyának július 2-án írt levelében kérte, hogy az özvegy nádorné küldjön lisztet, bort és marhát.¹²⁶ Az Udvari Haditanács pedig július 7-én Teuffelt utasította, hogy Palotát és Veszprémet lássa el élelemmel.¹²⁷ Ugy tűnik azonban, hogy ez a későbbiekben is komoly problémát okozott, hiszen Salm és Helffenstein még július-

116 ÖStA KA AFA 1566-13-3.

117 MATUNÁK 1897. 270.

118 FORGÁCH 1982. 258.

119 Wahrhaffte neue Zeitung ... 1566.; MATUNÁK 1897. 270., 275.

120 ISTVÁNFY 2003. 394.

121 Wahrhaffte neue Zeitung ... 1566.

122 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 167r. No. 129.

123 Wahrhaffte neue Zeitung ... 1566.; MATUNÁK 1897. 270., 275.

124 FORGÁCH 1982. 258.; ISTVÁNFY 2003. 394.

125 ISTVÁNFY 2003. 395.

126 MNL MOL MKA E 185 Nádasdy család lt. Missiles 30. d. No. 2.

127 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 162v. No. 37.

ban is kérte az ellátás megszervezését.¹²⁸ A vár és környéke egyébként annyira elpusztult már, hogy a győri végvidéki főkapitány kénytelen volt újra Győrhez visszavonulni.¹²⁹

Veszprém visszafoglalásáról az első bejegyzés az Udvari Haditanács protokollumban július 4-i dátummal szerepel.¹³⁰ Három nappal később pedig Salm és Helffenstein dicséretet és köszönőlevelet kapott Palota felmentéséért és Veszprém elfoglalásáért.¹³¹

A sereg tehát visszatért Győr alá, majd némi pihenő után indult csak el Tata alá. A hadművelet kezdetének pontos idejét nem ismerjük, de az egészen bizonyos, hogy Forgách állításával szemben nem fejeződött be július közepére.¹³² Ruebert július 18-án az Udvari Haditanács arra utasította, hogy maradjon a Tata ellen vonuló hadnál.¹³³ Szentgyörgyi Gábor, Kanizsay Orsolya titkára július 22-én Pozsonyból úrnőjének még azt írta, hogy a vár sorsáról még semmi bizonyosat nem tud.¹³⁴ Ez azt jelenti, hogy ekkor folyhatott az ostrom. A protokollum bejegyzésekből azt is tudjuk, hogy még július 23-án is a vár alatt volt a keresztény sereg.¹³⁵ Az Udvari Haditanács július 26-án pedig már választ küldött Salm és Helffenstein jelentésére, amelyben beszámoltak a sikeres ostromról.¹³⁶ Egy nappal később pedig már Hans Tazgernt rendelték Tata védműveinek megerősítésére.¹³⁷ Ugyanazon a napon (július 27-én) Salmot és Helffensteint utasították arra, hogy az elfogott két török rabot küldjék Bécsbe.¹³⁸

Ugy tűnik tehát, hogy az ostromra valamikor július második felében kerülhetett sor. Azonban nem csak dátálni nem tudjuk pontosan Tata visszafoglalását, de a forrásaink némelyétetnek el bennünket az események leírásával sem. Egyedül Ortelius és Istvánffy művében maradt fent egy-egy rövid leírás. Eszerint, mikor Salm és Helffenstein Tata alá érkezett, az őrséget a vár feladására szólították fel. Erre azonban nemet mondtak, amelyre a keresztények tüzésége elkezdte a védművek törését, és hamarosan rohamra alkalmas rés tátongott a falakon. Salm – hasonlóan Veszprém ostromához – a támadó csapatokat három részre osztotta. Titokban ezer muskétást a vár jobb oldalára rendelt az árokba. Szintén ugyanekkor katonaságot küldött a már lerombolt falakkal szemközt. Míg 2000 főnek a vár kapuját kellett rohamoznia. Amikor Salm riadót fúva-

128 ÖStA KA HKR Wien Exp. B. 145 Fol.: 124v., ÖStA KA HKR Wien Exp. B. 145 Fol.: 127r.;

ÖStA KA HKR Wien Exp. B. 145 Fol.: 129r.; ÖStA KA HKR Wien Exp. B. 145 Fol.: 131v.

129 ORTELIUS 1665. 104.; MATUNÁK 1897. 270.

130 ÖStA KA HKR Wien Exp. B. 145 Fol.: 121v.

131 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 162v. No. 43; ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 163r. No. 48.

132 FORGÁCH 1982. 259.

133 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 166v. No. 126.

134 MNL MOL MKA E 185 Nádasdy család lt. Missiles 39. d. No. 19.

135 ÖStA KA HKR Wien Exp. B. 145 Fol.: 131v.

136 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 171v. No. 202.

137 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 171v. No. 203.

138 ÖStA KA HKR Wien Reg. B. 146 Fol.: 171v. No. 204.

tott, az őrség egésze a leomlott fal védelmére rohant. Ekkor a győri végvidéki főkapitány is rohamra indította katonáit a várkapu ellen, ezt betörték és benyomultak a vár belsejébe. Az őrség azonban nem adta meg magát, és az így kialakult heves harcban az ostromlók 50 fő kivételével mindenkit lemészároltak. Ők a belsővárba zárkóztak be egy Kurt nevű janicsárága parancsnoksága alatt. Hamarosan azonban fel kellett adniuk magukat. Több előkelő bég is így került a keresztények fogságába, köztük Arslán pasa unokatestvére is, akit aztán Bécsbe küldtek. A vár védelmét pedig Salm „Thüringiai Gáspár seregéből való válogatott 50 németre oltalmul bízta.”¹³⁹

Tata elestét követően a Vértes-hegység erősségeibe, Vitányra (Vértessomló közigazgatási területe) és Gesztesre (Várgesztes) rendelt török őrségek elhagyták a rájuk bízott várakat.¹⁴⁰ Istvánffy szerint Salm ezekbe is katonaságot helyezett el, mielőtt visszatért volna Győr alá.¹⁴¹ Ortelius is ezt örökítette meg művében. Szerinte Vitány és Gesztes mellett Csókaköt és Zsámbékot is elhagyta az őrsége. Az erősségeket pedig egyszerűen felgyújtották. Salm pedig az üresen hagyott várakat akadály nélkül elfoglalta és őrséget helyzetetett beléjük.¹⁴² Ezzel szemben az év végén készült kivonatos hadijelentés szerint azonban csak Vitány és Gesztes került a keresztények kezére.¹⁴³ A budai vilajet várainak adattárából kiderül, hogy az említett várak mindegyikében 1569-ben már török őrség állt. Hegyi Klára Vitánnyal kapcsolatban azonban azt feltételezte, hogy csak 1566-ig állt az Oszmán Birodalom uralma alatt.¹⁴⁴ Az év végén készült kivonatos hadijelentés ezzel szemben arról számolt be, hogy az említett Gesztest és Vitányt valamikor még 1566 folyamán a Székesfehérvár mellé rendelt oszmán katonaság foglalta vissza. Mind a két erősséget ugyanis csak gyenge őrség szállta meg. Gesztes alatt a törökök három ágyúval jelentek meg, és kezdték meg az ostromot. Az ostromlottak néhány nappal később fel is adták magukat. Vitány őrsége pedig be sem várta az ostromlókat és magára hagyták az erősséget.¹⁴⁵ Véleményem szerint az történhetett, hogy az említett két vár 1566-ban kétszer is gazdát cserélt. Zsámbékot és Csókaköt pedig csak elhagyta a török őrsége, ám Salm nem szállta meg. Ezért is szerepelhettek az 1569. évi török összeírásokban.

Összefoglalás

Tanulmányom összegzéseként két, általam nagyon fontos szegmensre hívnám fel a figyelmet. Zrínyi Miklósnak és Sziget hős védőinek emlékezete miatt az 1566. év,

139 ÖStA KA AFA 1566-13-3.; ORTELIUS 1665. 105.; ISTVÁNFY 2003. 395.

140 ORTELIUS 1665. 105.; ISTVÁNFY 2003. 395.

141 ISTVÁNFY 2003. 395.

142 ORTELIUS 1665. 105.

143 ÖStA KA AFA 1566-13-3.

144 HEGYI 2007. 585–587., 651., 653–654., 1016–1017.

145 ÖStA KA AFA 1566-13-3.

mint tragikus esztendő vonult be a magyar történelemtudatba. Ugyanakkor az említett vár, valamint Gyula eleste, illetve a Somogy vármegyei végvidék összeomlása mellett a szultáni hadjárat kezdete előtt a magyar és német hadak, jelentős és igen eredményes hadjáratot vezettek az Észak-Dunántúlon. Palota sikeres megvédése, Arslán pasa elmenekülése, valamint Veszprém és Tata várainak visszafoglalása stratégiai értelemben nagy eredménynek tekinthető. Mindkét véghely, mintegy ékként nyúlt be a magyar várláncolatba, állandó fenyegetettségben tartva a dunántúli vármegyéket. Magyar oldalon Szigetvár és Gyula eleste komoly stratégiai veszteségnek tekinthető, de ugyanez elmondható Veszprém és Tata esetében a törökök szempontjából nézve. Másrészt tanulmányomban ismert és eddig ismeretlen források felhasználásával, valamint újragondolásával igyekeztem bemutatni, pontosítani és kiegészíteni az 1566 júniusában és júliusában lezajlott észak-dunántúli eseményeket. Munkám eredményei is bizonyítják, hogy újabb és további alap kutatásokra van szükség, hiszen sok esetben csak a korábbi összefoglalások adatait ismételtetik a témával foglalkozó kutatók. Ez pedig nem teszi lehetővé, hogy más szemszögből vagy szemszögekben is megvizsgáljuk a múlt eseményeit.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Abschiedt der Römischen Keyserlichen Maiestatt und gemeiner Stendt auf dem Reichstage zu Augspurg Anno Domini MDLXVI auffgericht. Mainz 1566.

Allgemeine Deutsche Biographie. Band 44, Duncker & Humblot Verlag, Leipzig 1898.

BAGI Zoltán Péter – SZATLÓCZKI Gábor

2016 *Egy ismeretlen boszniai hadjárat, Szigetvár 1566-os ostromának idején.* http://missiles.blog.hu/2016/10/21/egy_ismeretlen_boszniai_hadjarat_szigetvar_1566-os_ostromanak_idejen. [Letöltve: 2017. január 16.]

FORGÁCH Ferenc

1982 *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

- HEGYI Klára
2007 *A török hódoltság várai és várkatonasága. II. kötet. MTA Történet-tudományi Intézete, Budapest.*
- ISTVÁNYFY Miklós
2003 *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája. Tállyai Pál XVII. századi fordításában. Balassi Kiadó, Budapest.*
- KELENIK József
1998 *Tata helye és szerepe a végvári rendszerben a 16. század utolsó harmadában. In: FATUSKA János – FÜLÖP Éva Mária – ifj. GYÜSZI László (szerk.): Tata a tizenöt éves háborúban. Analess Tátaiensesi Mecenás Közalapítvány, Tata, 59–76.*
- KENYERES István
2002 *A végvári és a mezei hadak élelmezési szervezete a XVI. században. Fons 9. 163–202.*
2004 *A magyarországi végvárak és mezei hadak élelmezési szervezetének archontológiája a XVI. században. Fons 11. 329–395.*
- MAR CZALI Hentik
1882 *Regesták a külföldi levéltárakból. Athenaeum r. Társ. Könyvkiadó, Budapest.*
- MATUNÁK Mihály
1897 *Veszprém ostroma és visszafoglalása 1566. június 30-án. Hadtörténelmi Közlemények 10. 266–276.*
- ORTELIUS, Hieronymus Augustinus
1665 *Ortelius Continuatus, Das ist Der Ungarischen Kriegs-Empörungen ferner Historische Beschreibung oder zweyter Theil ... Verlag Paul Fürsten, Frankfurt am Main.*
- PÁLFFY Géza
1997 *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. Történelmi Szemle 39. 257–288.*
- SZATLÓCZKI Gábor
2016 *Vár a várban. A várak népe és a mezei hadak a 16. század közepén. I A várak népe. MISSILES Kiadó, Szeged.*
- Szj Rezső
1960 *Várpalota. Fejezetek a város történetéből. Gondolat Kiadó, Budapest.*

- TEVELY ARATÓ György
2016 *Két sorsfordító keresztény siker 1566-ból: Veszprém és Tata ostroma. In: Zrínyi Miklós a szigetvári hős. Múlt-kor Történelmi Magazin melléklete. 59–61.*
- VARGA Szabolcs
2016 *Leónidász a végvidéken. Zrínyi Miklós (1508–1566). Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, Pécs–Budapest.*
- VERANCSICS Antal
1981 *1504–1566 Memoria Rerum. A Magyarországon legutóbbi László király fiának legutóbbi Lajos királynak születése óta esett dolgok emlékezete (Verancsics-évkönyv). Sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta Bessenyei József. Magyar Helikon Kiadó, Budapest.*
- VERESS D. Csaba
1983 *Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. Wahrhafte neue Zeitung aus Ungarn ... von Eroberung der Festung Wespem. S. I. 1566.*

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

MNL OL MKA	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár
ÖStA KA AFA	Magyar Kamara Archivuma
ÖStA KA HKR	Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv Alte Feldakten
Reg.	Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv Hofkriegsratsprotokoll
B.	Registratur
Exp.	Band
	Expedi

ZOLTÁN PÉTER BAGI

The Forgotten Transdanubian War of 1566
The Successful Defence of Palota, the Recapture
of Veszprém and Tata

1566 has been etched into the collective memory of Hungarians as a tragic year by the memory of Miklós Zrínyi and the heroic defenders of Sziget. However, in spite of the fall of this castle, as well as that of Gyula and the collapse of the Somogy county borderland, Hungarian and German troops led substantial and very successful campaigns in Northern Transdanubia prior to the start of the sultan's campaign. The successful defence of Palota, the flight of Arslan, the Pasha of Buda, as well as the recapture of the castles of Veszprém and Tata can be regarded as significant results from a strategic point-of-view. Both castles were wedged into the line of Hungarian fortresses, keeping Transdanubian counties under constant threat. On the Hungarian side, the fall of Szigetvár and Gyula can be viewed as strategic losses, but the same is true for the Ottomans in terms of Veszprém and Tata. In my study I use previously known and also some new sources, as well as a new interpretation to describe, further clarify and add to the events in Northern Transdanubia during the months of June and July 1566. My work has proven that new and further basic research is required, since in many cases experts on the subject fail to go beyond repeating the results of previous summaries, which prevents us from studying these historic events from a different aspect(s).

STUDIA AGRIENSIA 35.

KORPÁS ZOLTÁN – B. SZABÓ JÁNOS

„Ha követségbe jöttek, sokan vannak,
de ha katonának, kevesen”¹

Az 1550-es országegyesítési kísérlet katonai hátteréhez: 16. századi Habsburg haderők és stratégiák Európában

„Tükör által homályosan”: az 1550. évi Habsburg országegyesítő kísérlet a magyar történetírásban

Nagyon sajátos helyet foglal el történetírásunkon belül az 1550 és 1556 közötti időszak kutatása: egyfelől a keleti országrészt Ferdinánd kezére adó Fráter György politikája és 1551. évi halála, másfelől az 1552-es újabb oszmán hódítási hullám, valamint Eger azévi sikeres védelme, azaz a „várháborúk” iránt jóval nagyobb érdeklődés mutatkozott, míg ezen események nemzetközi összefüggései, azok oszmán háttere, vagy az 1552 és 1557 közötti időszak történéseinek egésze iránt a közelmúltig nem nagyon mutatkozott figyelem a hazai kutatók körében.²

Az okot még módszeres historiográfiai vizsgálatok híján is könnyű felfedezni újkori történetírásunk „nemzeti látószögében”,³ illetve annak természetéből fakadó sajátos lehatároltságában. 1918 előtt egy 52 milliós soknemzetiségű birodalom polgáraként még a legkevesbé „Habsburg-hű” történetírók sem tudták függetleníteni magukat – a dinasztikus összefüggések miatt – a magyarországi események külföldi környezetétől, mint pl. Horváth Mihály, Acsády Ignác.⁴ Trianon után azonban a „birodalmi” fókusz már igen gyorsan átadta a helyét a „nemzetinek” – a „történet” kizárólagos főhőse pedig Ferdinánd király helyett egyértelműen a „magyar” Fráter György lett⁵ –, hogy azután a második világháborút követő kommunista hatalomátvétel után a tudományos megalapozottságú történetírást is évekre lecseréljék bornírt történeti propaganda brossurákra. A korszak Szovjetunió által aktuálpolitikailag

1 PLUTARKHOSZ 1965. 583.

2 SOÓS-SZÁNTÓ 1952.; CSIPES 1972. 99–112.; NEMESKÚRTY 1974.; BARTA 1979. 106–116.; SZÁNTÓ 1985.; BARTA 1988.; SZVITEK 1999.; VARGA 2006.; OBORNI 2008.; B. SZABÓ 2016.

3 SZÜCS 1970.

4 HORVÁT 1871. 253–254., 263.; ACSÁDY 1897. 317–318.; ACSÁDY 1904. 203., 207.; Beállítottságukról: ROMSICS 2011. 145–149., 270–273., 585. A birodalmi és nemzeti történetírás anomáliáiról: GYANI 2017. 40–43.

5 SZEKFI 1936. 55–62.; BÁRDOSSY 1943.